

**Jan Tleskač**

*„Nezabiješ!“*

Příkázání ve světle kategorického imperativu mravního

**Souhrn**

Autor se zamýšlí nad možností posoudit zabití z hlediska Kantova kategorického imperativu mravního, přičemž filozoficky řeší dilema, které již prakticky vyřešil v okamžiku, kdy zabil v sebeobraně útočníka. Chce využít možnosti konfrontace s kategorickým imperativem k potvrzení či vyvrácení svých názorů.

**Summary**

The author thinks over the possibility to look on killing from the standpoint of Kant's categorical imperative; he solves philosophically a dilemma which he solved practically in the moment when he killed an attacker in the frame of self-defence. He exploits Kant's categorical imperative as a basis for affirming or refusing his views.

**Klíčová slova**

zabít, kategorický imperativ, hypotetický imperativ, příkázání, filozofie

**Keywords**

to kill, categorical imperative, hypothetical imperative, commandment, philosophy

# 1 Úvod do problematiky

Po přečtení Kantových Základů metafyziky mravů<sup>1</sup> jsem se rozhodl konečně si ujasnit svůj, z filozofického hlediska poměrně nejistý, pohled na problematiku všem dobře známého božího přikázání: „*Nezabiješ!*“, které hodlám podrobit zkoumání z pohledu Kantova kategorického imperativu mravního.

Můj pohled na celou tuto problematiku velice komplikuje skutečnost, že před necelými dvěma lety, kdy jsem zdaleka o nějakých filozofických imperativech vůbec nic nevěděl a způsob uvažování, který hodlám dále použít, jsem vůbec neznal, jsem v sebeobraně zabil útočníka při jeho pokusu o mou úkladnou loupežnou vraždu. Podrobnostmi jeho a svého jednání a jednání ostatních osob na tomto příběhu participujících, se zde zabývat nehodlám, protože pravděpodobně nebudou vůbec podstatné pro mé další úvahy v této esejí.

Stále se mi vrací mnoho myšlenek, hlavně jestli jsem měl nebo neměl střílet, jestli jsem se té situaci mohl nebo nemohl vyhnout a jak, jestli jsem zbytečně neodmítl vyslechnout nějaký instinkt, který mě mohl upozornit jak předejít oné tragické události, která znamenala velký převrat v životě mém, konec jednoho mladého života, dva odsouzené, z nichž jeden na deset let do věznice s ostrahou, více než jeden a půl roku vyšetřování a soudních průtahů, další řadu trestních oznámení, měsíce strachu z možné msty na mé mladší sestře a přítelkyni, nezměrné množství utrpení a smutku na všech dotčených stranách a v neposlední řadě středně těžké zranění a další zdravotní komplikace, které docela obstojně zhatily mé plány se studiem, když jsem musel přerušovat své studium. Nakonec jsem se rozhodl vykonat znovu přijímací zkoušky na vysokou školu kvůli hromadícím se překážkám mého dalšího setrvání ve studiu.

Předem musím říci, že si nejsem vůbec jist, zda-li mi tento esej umožní dokonale si utříbit své názory a sjednotit je v jeden konzistentní celek, jsem totiž poměrně k tomuto skeptický, ale na druhou stranu si stále říkám: „Co kdyby?“ Za pokus přeci nic nedám. A jen o ten pokus se tadý jedná.

Tolik tedy ke zdůvodnění výběru tématu, které je<sup>2</sup> pro mne stále aktuální a živé, ačkoliv nevím zcela přesně, nakolik je to problém filozofický a nakolik psychologický.

---

<sup>1</sup> Jedná se o překlad Ladislava Menzela z roku 1974, který jsem získal ze školního projektového disku jako doporučenou literaturu ke kurzu FIL103.

<sup>2</sup> A pravděpodobně ještě dlouho bude.

## 2 Konflikt s formou kategorického imperativu

### 2.1 Jedinečnost kategorického imperativu

„Kategorický imperativ je tedy pouze jediný, a to tento: jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“<sup>3</sup>

Já se tedy ptám: Mohu chtít, aby zabíjení bylo obecným zákonem? Na tuto otázku se nutí zcela jasná odpověď: Toto chtít nemohu, protože zabíjení je činnost obecně špatná, v žádném případě nelze říci, že by mohla být prospěšná lidstvu jako celku, lidstvu jako druhu už vůbec ne. Obecným zákonem druhu nemůže být vlastní vyhubení, proto není myslitelné, aby se zabíjení, jako maxima, stalo obecným imperativem lidstva.

Tedy z toho plyne, že v případě, že jsem nejednal v souladu s tímto názorem, je nutné uvažovat nad tím, jestli mé jednání bylo v rozporu s obecnou a v celku možná i správnou maximou, která zabíjení zakazuje. Na druhou stranu, jednal jsem i v souladu s touto maximou, kdy jsem témuž zabránil. Přeci úmyslem útočníka bylo mne zabít, usmrtit a to ne z důvodu jakéhosi vyššího principu, ale z pohnutky tak nízké, jako je mrzký materiální prospěch.

Jak Kant píše: „... Tu si hned uvědomím, že sice mohu chtít lež, ale nemohu chtít, že má platit obecný zákon lhát; neboť podle takového zákona by vlastně nemohl vůbec existovat nějaký slib, poněvadž by bylo marné, abych předstíral svůj úmysl vzhledem ke svému budoucímu jednání před druhými, kteří přece tomuto předstírání nevěří; či kdyby v ně už ukvapeně uvěřili, splatili by mi přece stejnou mincí, čímž by se má maxima, jakmile by se stala obecným zákonem, musela sama sebou rozložit.“<sup>4</sup>

Analogicky by tedy bylo lze říci, že sice mohu chtít zabíjení, ale nemá již platit obecný zákon zabíjet. Protože pak by přeci nemohli již existovat žádní lidé, kteří by se mohli pozabíjet. Přesto lidé stále existují a je jich dokonce čím dál víc. A to i přesto, že se navzájem zabíjejí po desetitísících, statisících, ba co dím, dokonce po milionech.

Obecně řekne každý, že zabíjet je vlastně špatné, a nemělo by se tak dít. Většina však dodá své velké „ALE“ a pokračuje větou tím, že začne vypočítávat, nebo alespoň nastiňovat možnosti, důvody a okolnosti, které zabíjení lidí navzájem jaksí vymykají z jeho špatnosti samé, a někdy dokonce je staví do role prospěšného a správného konání.

Ano. I já jsem jeden z těchto lidí. Nemohu dnes sám nic jiného tvrdit, protože bych tvrdil lež. Stále mám na paměti<sup>5</sup>, že zabíjet je špatné a v celku neospravedlnitelné, ale v případě, že jsem sám měl být zabit,

<sup>3</sup> Základy metafyziky mravů, str. 28.

<sup>4</sup> Základy metafyziky mravů, str. 13 a 14.

<sup>5</sup> a jsem o tom dokonce bytostně přesvědčen

rozhodl jsem se bránit a to dokonce s vědomím, že mojí obranu útočník možná nepřežije.

Jak se tedy dívat na tuto velice zapeklitou záležitost, kdy dostat svému přesvědčení jde jen za cenu jeho porušení?

## 2.2 Je „Nezabiješ!“ kategorický imperativ?

Nedávno jsem se domníval, že když se zabíjet nemá, tak by to mohlo být ve smyslu kategorického imperativu. Ovšem, dle Kanta: *„Nesmíme jen při tom nikdy pustit ze zřetele, že nelze žádným příkladem, tedy empiricky, rozhodnout, zda vůbec někde takový imperativ je, nýbrž je třeba se obávat, že všechny imperativy, které se jeví jako kategorické, mohly by přece ve skrytu být imperativy hypotetickými.“*<sup>6</sup>

Zde nelze jinak, než začít znovu pochybovat. Je přikázání „Nezabiješ!“ kategorickým imperativem? Vždyť mohlo by být. Nebo je to imperativ hypotetický, jak pravděpodobně upozorňuje Kant? Možná vůbec nejde o žádný imperativ!

Má-li být imperativem<sup>7</sup> formule příkazu objektivního principu rozumu, který donucuje vůli, pak toto přikázání dle mého splňuje Kantovy předpoklady natolik, aby to mohl být imperativ. Nutno však posoudit, jestli jde o hypotetický imperativ, ačkoliv se v jeho znění nevyskytuje žádná podmínka. Přikázání zní: „Nezabiješ!“ Za žádných okolností nezabiješ. Existují i dnes, velké skupiny věřících různých náboženství, které toto dodržují. Připadá jim zabít nejen člověka, ale i jakéhokoliv jiného živého tvora, dokonce i rostlinu za něco tak zcela špatného a s jejich vlastní existencí neslučitelného, že zabíjení jakéhokoliv druhu odmítají připouštět. Chovají se však poměrně pokrytecky, protože se schovávají do svých klášterů, místo toho, aby vyšli ven a přesvědčovali ostatní, že právě nezabíjení je ta pravá víra, cesta a smysl života. Naproti tomu existují víry, které mají toto přikázání přímo ve svých kodexech, které považují za vrchol pravdy. Přesto právě tato náboženství ve jménu své víry napáchala obrovské množství vražd a i jim lze pokrytectví vyčíst minimálně stejně.

Z těchto skutečností by se dalo usuzovat, že pokud „Nezabiješ!“ je imperativ, je to nejspíš imperativ hypotetický. Šlo by jej doplnit například takto: „Pokud se ti to nehodí, nezabiješ.“ Z toho však je již krůček k tomuto výkladu: „Eventuelně bys mohl zabít, pokud by se ti to hodilo.“<sup>8</sup>

Ano, podle některých individuí se skutečně může hodit zabít někoho, a to z různých důvodů: Protože má jinou barvu kůže, protože vyznává jiné náboženství, nebo proto, že má něco, co nechce dobrovolně

<sup>6</sup> Základy metafyziky mravů, str. 27.

<sup>7</sup> „Představa objektivního principu, pokud vůli donucuje, se nazývá příkaz (rozumu) a formule tohoto příkazu se nazývá imperativ.“ Základy metafyziky mravů, str. 22.

<sup>8</sup> Slovo „eventuelně“ jsem zde uvedl proto, abych předešel napadení z logicky nekonzistentního uvažování. Znamená to, že se připouští možnost zabít, jejíž jednou z podmínek (nutnou, ne však – za dalších okolností – postačující) je, aby se zabít zabíjejícímu hodilo. Neboť: Proč by jinak zabíjel, pokud by neměl důvod?

vydat. Pak by bylo vhodné jej zabít a tím odstranit překážku, která je pociťována. Přesně takhle přemýšlel organizátor skupiny, který připravil mou vraždu. Můj život mu byl překážkou v dosažení jeho cílů. Přesně takhle jsem však byl donucen přemýšlet i já, když jsem si mohl vybrat: Buď budu zabit, nebo zabiji sám. V tu chvíli bylo zdraví útočníka překážkou mého života, když jsem zjistil, že není možné se vyhnout jisté smrti jinak, než za cenu ohrožení života útočníka, příliš jsem neváhal. Úplně stejně uvažují lidé ve válkách, ať jsou to ti, kteří přímo osobně válčí, nebo ti, kteří je posílají bojovat, či ti, kteří z toho mají skutečný prospěch. Protože mezi lidmi se nic neděje bez něčího prospěchu. Pro každého z nich jsou životy některých jiných lidí překážkou jejich vlastního prospěchu.<sup>9</sup>

V žádném případě není možné (a ani se o to nesnažím) zde glorifikovat zabíjení, ale v případě, že opět někdo podobným razantním způsobem projeví vůli zabít mě nebo někoho mě blízkého, budu se mu v tom snažit bez váhání zabránit a to za jakoukoliv cenu. A to právě proto, že nehodlám zabíjení připustit jako obecné pravidlo konání lidí.

Jelikož všechny trestní kodexy civilizovaných států mají ustanovení o tom, že jinak trestný čin přestává být trestným činem, pokud se jím odvrací jiný trestný čin<sup>10</sup>, a protože tyto kodexy vznikly jaksi spontánně, z dlouhodobých zkušeností a obvykle v souladu s filozofickými znalostmi, lze se domnívat, že právě tato ustanovení docela dobře ukazují na hypotetičnost prikázání „*Nezabiješ!*“ jako imperativu hypotetického.

Je ovšem ještě možný další úhel pohledu. Protože: „Tedy pravím, že člověk a vůbec každá rozumná bytost existuje jako účel sám o sobě, nikoli pouze jako prostředek, jehož by mohla libovolně užívat ta či ona vůle, nýbrž musí být považován vždy zároveň za účel ve všem svém jednání zaměřeném jak na sebe sama, tak i na jiné rozumné bytosti.“<sup>11</sup>, z čehož plyne další možná formulace kategorického imperativu mravního: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“<sup>12</sup>, mám zato, že je možné domnívat se, že život je sám účelem života každého z nás.

Tedy ten, kdo se pokusí sáhnout někomu jinému na život proto, aby jeho smrt použil jako prostředek k dosažení svého účelu, ačkoliv zároveň odmítne účel jeho života jako účel sám o sobě, zneužívá lidství pouze jako prostředek bez samotného účelu o sobě, což je evidentně v rozporu s touto verzí Kantova kategorického imperativu.

---

<sup>9</sup> V tomto místě bych mohl plynule přejít k teoriím utilitarismu a začít zkoumat toto prikázání z jejich hledisek (původně jsem to i zamýšlel), avšak pravděpodobně bych tím rozbil integritu této práce.

<sup>10</sup> Pro vyhnutí se absurdním situacím se uvádí i dodatek o vzájemné přiměřenosti těchto činů a nebezpečí, která z nich hrozí.

<sup>11</sup> Základy metafyziky mravů, str. 34.

<sup>12</sup> Základy metafyziky mravů, str. 35.

Naopak právě odpor proti takovému jednání je v souladu, dokonce je samotným kategorickým imperativem, protože jde o jednání, které tím, že brání jinému jednání, jež je porušením tohoto imperativu, naplňuje formu kategorického imperativu, čímž se samo stává imperativem kategorickým, protože platí bez ohledu na maximy a v nich projevenou empirii, protože platí pouze na základě čistého praktického rozumu.

### 3 Závěrem

Zde se kruh mého bádání potouchle uzavírá a znovu se vynořuje otázka: Jak je možné, že právě tím, že jsem jednal dle kategorického imperativu mravního, jsem jej porušil? Neodvážuji se tvrdit, že chyba je v Kantově logice, ale ve své logice nemohu chybu nalézt.

Znovu a znovu si pročítám tuto práci ve snaze odhalit závadu. Začínám si myslet, že jsem někde něco špatně pochopil nebo interpretoval.

Zjistil jsem, že je možné, zajímavé a velice přínosné přemýšlet i o dalších souvisejících tématech<sup>13</sup>, ale protože každé z nich by vydalo na podobnou, nejspíš ještě delší práci, musím je prozatím ponechat neprozkoumané.

Ač se to nezdá, přeci tato práce měla pro mě význam. Umožnila mi zastavit se a podrobně si promyslet spoustu věcí, myšlenek a vlastních i cizích teorií, které mi připadaly nejasné nebo rozporuplné. Všechny rozpory z nich však neodstranila.

---

<sup>13</sup> Jedná se zejména o utilitarismus, filozofii práva a pojetí hodnot života.

## 4 Literatura

- Immanuel Kant: Základy metafyziky mravů, překlad L. Menzel, 1974 (KantMravy.Doc na projektovém disku Fil 103).

## 5 Obsah

|     |                                                  |   |
|-----|--------------------------------------------------|---|
| 1   | Úvod do problematiky .....                       | 2 |
| 2   | Konflikt s formou kategorického imperativu ..... | 3 |
| 2.1 | Jedinečnost kategorického imperativu .....       | 3 |
| 2.2 | Je to kategorický imperativ? .....               | 4 |
| 3   | Závěrem .....                                    | 7 |
| 4   | Literatura .....                                 | 8 |
| 5   | Obsah .....                                      | 8 |